

Největší Kunderův paradox

Je daleko jednodušší říct, o čem *Slavnost bezvýznamnosti* není, než obsáhnout, o čem všem vlastně je

Neuvěřitelné se stalo skutkem. Druhého září vychází v brněnském nakladatelství Atlantis poslední román Milana Kundery **Slavnost bezvýznamnosti**. Román, který českého čtenáře v lecčems překvapí, ale hodně prozradí o proměně svého autora, k níž došlo v posledních desetiletích.

JAKUB
ČEŠKA
literární vědec

Vydání *Slavnosti bezvýznamnosti* představuje literární událost desetiletí. Konečně pohasnou diskuse, proč Milan Kundera nenechá do češtiny překládat také svoji francouzskou tvorbu. Romány, které napsal česky, již všechny vyšly v nakladatelství Atlantis, jako poslední první román, který napsal Milan Kundera v emigraci – *Knihu smíchu a zapomnění*. Ke zkompletování románového díla v češtině tak zbývá přeložit a vydat tři rozsahem útlejší romány *Pomalost*, *Totožnost* a *Neviděni*.

Je to vůbec poprvé, co se Milan Kundera svěříl při vydání svého románu v rodném jazyce péči překladatelky. Renomé Anny Kareninové, její překladatelskou poctivost a pílí není zapotřebí zdůrazňovat. Pověstná je též Kunderova bedlivost, pečlivost a neústupnost, s níž se věnuje definitivní podobě svých děl. Totíž platí také o dohledu nad překlady. Jako čtenáři si tudíž můžeme gratulovat, že se překladatelce podařilo dovést nelehký úkol do zdárného konce a společně s autorem definitivní znění díla dokončit.

Zpět k potěšení z četby

Slavnost bezvýznamnosti je první Kunderův v Česku vydávaný román, v němž je jeho autor přítomen pouze svým dílem. Všechny předchozí knihy od *Zertu* po *Knihu smíchu a zapomnění* doprovodil autorskou poznámkou. Tímto románem tak naplnil to, oč usiluje celou svoji literární tvorbu, když cituje Flaubertův výrok: „Umělec by měl udělat vše, aby lidé uvěřili, že nikdy nežil.“

Autor je však ve svém posledním románu přítomen hlasem překladatelky, jež je v překládání Milana Kundery věrnější, než by autor patrně byl sám sobě. K této domněnce nás může vést porovnání Kunderova překladu dílcí pasáže ze *Slavnosti bezvýznamnosti* (Evin strom), který vyšel ve čtvrtém čísle časopisu *Kontexty* roku 2016. Navíc u esejí, jež pro potřeby českých vydání z francouzštiny sám přeložil, užívá termínu počestění, nikoli překlad. Tento fakt může být sice překvapivý, ovšem zcela odpovídá Kunderovu spisovatelskému naturelu: autor si může dělat se svým dílem, co chce. Zatímco spisovatel může při překladu svého díla inovovat, upravovat či škrtnat, překladatel je zavázán znění originálu.

Jelikož je *Slavnost bezvýznamnosti* první česky vydaný román, který nemá jinou českou textovou podobu (všechny předchozí romány vydané v Atlantis vyšly dříve v exilovém nakladatelství manželů Škvoreckých '68 Publishers), uhasnou též diskuse o tom, proč autor vyškrtl či upravil tu či onu pasáž. Známe je totiž formativní úskalí první četby, jímž poté máme tendenci poměřovat ostatní textové podoby. To se stalo osudným předchozím románům (naposledy právě *Knihu smíchu a zapomnění*), kde se diskuse vyčerpávala tím, proč Milan Kundera ze svého vydání v Atlantis vyškrtl nebo v něm upravil určité pasáže, namísto aby se věnovala přímo románu. Pokud se čtenáři, kteří dříve četli francouzský originál, vydají cestou kritické reflexe překladu (čímž se ochudí o zážitek z četby), mířit nyní již budou nikoli na autora, nýbrž na překladatelku.

Je v tom cosi symbolického, když místo tradiční autorské poznámky najdeme ve vydání *Slavnosti* poznámku překladatelky. Jistěže překladatelka místo autora nepřebírá, přesto se zraky při případném porovnávání s jazykem originálu budou obracet na ni. Být přeložen je tudíž způsob, jak si moci oddechnout od nejručněj-

ších výtek, plynoucích ze srovnávání textů. Anna Kareninová je tudíž svým způsobem ochráncem, který cloní výhled na samotného autora.

Překladem je autor ve svém díle přítomen navzdory nepřítomnosti, což je zároveň jedno z hlavních témat *Slavnosti bezvýznamnosti*. Ať již autor mluví o přátelském poutu, které jej váže k románovým postavám, ať již Alain s Ramonem, hlavní protagonisté románu, rozpoznávají ve snově a nepravděpodobné scéně v Lucemburské zahradě autorský záměr jejich přítele Charlese, jenž s ním ale nemá nic společného, jelikož odjel z Paříže za svou nemocnou a umírající matkou, atp.

Toto imaginární a snově propojení osudů postav s jejich tvůrcem se jistým způsobem zrcadlí také v přítomné edici. Překladatelka je totiž nejen ochránkyní, ale i strážkyní autorského odkazu Milana Kundery. Je zjevné, že si ji spisovatel vybral pro její erudici, kterou osvědčila mimo jiné v překladech Célinových literárních děl, jejichž vydání sám finančně podpořil.

Rekonstrukce poetiky

Milana Kundera snad mohlo těšit i kouzlo nechtěného, kdy překladatelka románu, který po *Nesnesitelné lehkosti bytí* považují za druhé vrcholné dílo Kunderovy tvorby, nese jméno hlavní hrdinky Tolstého románu: románu, který se stal přímluvcem v osudu Terezy, hrdinky *Nesnesitelné lehkosti bytí*. Náš reálný svět získává parametry magického světa literárního, což je další z témat *Slavnosti*. Byl-li v jistém slova smyslu román *Anna Kareninová* ochráncem Terezina osudu, stává se nyní překladatelka Anna Kareninová ochráncem odkazu Milana Kundery.

Slavnost bezvýznamnosti nese také pečť zcela svobodného a osvobodivého gesta romanopisce, gesta, které po vydání definitivního znění díla v prestižní edici Plejády roku 2011 nikdo nečekal. Milan Kundera si v osmdesátých letech stěžoval, že když píše svá nová díla (tehdy je psal česky), myslí při tom na svého pře-

kladatele (na to, jak se mu to bude překládat) – a to mu narušovalo nezprostředkovanou radost z tvorby. Nyní je z těchto starostí zcela vyvázan.

Dílo Milana Kundery se kvůli nástupu normalizace a později kvůli vynucenému exilu k českému čtenáři dostává s větším či menším zpožděním. *Nesmrtelnost*, která vyšla česky roku 1993, představovala nadějný návrat autora do vlasti (od francouzského vydání uběhly pouhé tři roky). Tehdy byl příběh poetiky Milana Kundery otevřený, po *Nesmrtelnosti* napsal ještě čtyři romány kratšího rozsahu. Co se ale nepodařilo na počátku devadesátých let, nelze bohužel napravit, čas možností je nenávratně pryč. *Slavnost bezvýznamnosti* vychází šest let po svém francouzském vydání a představuje v jistém ohledu návrat autora do vlasti, nyní ovšem již autora, který svůj příběh poetiky tímto románem uzavírá.

Čtenář, odkázaný na Kunderova česká vydání, nevyjde z údivu.

Dosud byl zvyklý na epická díla, která měla zřetelné emoční těžšíště, velký příběh a historické zakotvení.

Jelikož se k českému čtenáři dostávala Kunderova díla v jiném pořadí, než vznikala, můžeme příběh poetiky spíše zpětně rekonstruovat. Posloupnost vydávání knih totiž nepředstavuje souvislost uměleckého gesta. Posledním vydaným románem před *Slavností bezvýznamnosti* byla již zmíněná *Knihu smíchu a zapomnění*, jež ale přitom představuje ranou fázi Kunderova vrcholného tvůrčího období, zatímco *Slavnost bezvýznamnosti* vyvrá-

lou a zcela nečekanou pointu celého díla. Mezi oběma díly leží téměř čtyřicet let.

Tyto okolnosti je podle mého soudu vhodné zmínit zejména proto, že od *Knihu smíchu* dospěje Kunderova tvorba k jinému tvaru a k odlišné tematice. Čtenář, odkázaný na česká vydání, patrně nevyjde z údivu. Dosud byl zvyklý na rozlehlá epická díla, která měla zřetelné emoční těžšíště, velký příběh a historické zakotvení. Nyní již při letném prolístování knihou zjistí, že se jedná o útlý román, nedosahující objemu předchozích epických děl, která četl. Bylo by ale chybou nechat se svést ohledem na útlou svazku, zde platí, že méně je rozhodně více. Rozsáhlý román obdobných poetických parametrů si lze stěží představit. Zahraniční čtenáři, kteří mohli sledovat Kunderovo dílo souvisle, již přivykli změně tóniny, stylu, ale i kvantity, kterou se vyznačují všechny Kunderovy francouzsky psané romány. Zde bychom mohli replikovat Van Goghovu odpověď na výtku, že obraz namaloval příliš rychle: „Příliš rychle jste jej zhlédli.“

Nečekaná pointa

Totéž platí i o *Slavnosti bezvýznamnosti*, která se ani v nejmenším nedá poměřovat svou kvantitou. Povrchní četba může vzbudit dojem, že se jedná o dílo, které přečteme jedním dechem (ač i to se může podařit) a snadno je obejmeme jedním pohledem, opak je však pravdou. Román souvislé četbě vzdoruje, vybízí k odbíhání a k opakovaným návratům, a když se dočteme konce díla, neznamená to, že jej máme přehledně před sebou.

Již předchozí tři francouzské romány jsou kratšího rozsahu, dochází v nich ke změně tóniny, jsou intimněji laděné, hravost vyprávění ustupuje do pozadí, mění se funkce mystifikace a autor zvažněl, jejich úspornost ve výrazu je vnějším projevem proměny poetiky, poetické konstanty ovšem zůstávají zachovány. U posledního románu to však neplatí, jedná se o černou komedii, při níž se asi nikdo nebude smát.

Slavnost bezvýznamnosti tak představuje pointu svébytné autorské poetiky, která vybízí k reinterpretaci předchozího díla. Bez ní by nebylo dílo Milana Kundery úplné. Nedosažitelnost, působivost a magičnost románu tkví také v tom, že právě toto dílo odolává parafrázi. Jednou jeho možnou parafrází je citace. Po této vlastnosti literárních děl Milan Kundera touží již v eseji *Úvod k jedné variaci*: „Jestliž smysl románu přežije svůj rewriting, je to nepřímý důkaz podprůměrné hodnoty románu.“

Nejkomplexněji vystaveným románem je *Nesmrtelnost*, autor v něm využívá rozmanitých zcižujících technik (přiznává románovou iluzi a komentuje způsoby, jak ji tvoří), přesto se při parafrázi můžeme zachytit příběhu Agnes, Rubense, stárnoucího Goetha a podobně. *Slavnost bezvýznamnosti* je výrazně menšího objemu, zcižující technika není viditelnou součástí vyprávění, přesto se teprve tento román parafrází vzpouzí. Nese v sobě osobitou autorskou pečť, která ho chrání před jakoukoli snahou o zcižení.

Daleko snáz se totiž říká, čím tento román není či jaké je jeho místo v kontextu Kunderovy poetiky. Ovšem o tom, co vše tento román znamená, by se dalo dlouze diskutovat.

Již samotný název se stal interpretačním oříškem (hojně komentovaným po italském a zejména francouzském vydání). Názvem Milan Kundera staví do popředí centrální téma svých románů, čímž stanovuje jejich gravitační střed. Vzpomeňme na *Zert*, *Pomalost*, *Totožnost*, *Neviděni*, *Nesmrtelnost*, ale i na romány *Život je jinde*, *Valčík na rozloučenou* a *Nesnesitelná lehkost bytí*. Namísto toho, aby název poslední román sémanticky stabilizoval, strhává na sebe pozornost svou obtížnou srozumitelností. Sylvie Richterová v doslovu ke knize o něm práve mluví jako o jednom z největších Kunderových paradoxů.

Román smíření

Posledním románem nám Milan Kundera uniká, byť je v něm plně přítomen: osvobozuje se v něm z tenat vlastní poetiky, která má zřetelná východiska a vyúsťuje do typických postupů, jako jsou vnitřní monology, které určují emoční těžšíště díla, silný vypravěčský hlas, sloužící jako podrobná orientační mapa, a zakotvení v konkrétní historické situaci. Nic z toho v posledním románu už neplatí.

Autor se v něm zříká konfliktu jako základního principu vyprávění, a to jak v jeho vnější podobě (v příběhu), tak ve vnitřní (v nitru postav) nebo nakonec v historii. Nejen proto jej můžeme charakterizovat jako román smíření. Klíčové postavy historie (Stalin se svými soudruhy z politbyra) jsou proměněny v bytosti zcela privátní. Hlomoz dějín v románu ještě z dálky zazní v momentu, kdy Alain mluví o Stalinovi jako o Luciferovi stolecí.

Autor paroduje binární slovník, když nechá Chruščova usvědčovat Stalinovu anekdotu ze lži (i když si to Chruščov sám přivodil ve svých *Vzpomínkách*). Kdo se totiž domnívá, že žert je lži, nechápe jej. Je v tom přítomna i diagnóza doby, která přišla o smysl pro humor.

Románem smíření je *Slavnost bezvýznamnosti* ovšem nejen s ohledem na dějinné konflikty, nýbrž také ve vztahu k existenci. Smíření se dočká i Alain, hlavní protagonistu románu. Kde najít něžnější, půvabnější a magičtější popis setkání nechtěného syna s matkou (přitom v rozsahu několika mála vět, pár odstavců) na konkrétním pomezí snu a skutečnosti, v blízkosti Lucemburské zahrady? Kde najít decentnější erotickou scénu, neskonale půvabnou, zasněnou a přímočaře humorou, která doznává dlouhotrvajícím echem? Milan Kundera jí zjevně dává vale blbě kompetitivnosti sexu. Píše-li Květoslav Chvatík v doslovu k *Nesnesitelné lehkosti bytí*, že všechny velké romány jsou romány o lásce, dává tomu vyjádření v posledním románu Milan Kundera zcela nečekaný smysl. Jedná se totiž o lásku k bezvýznamnosti. Co jiného je totiž literatura než láskou k bezvýznamnosti, kterou se učíme v opakovaných literárních výbojích milovat?

Autor je vedoucím katedry elektronické kultury a sémiotiky FHS UK